

ده فرمان از عصر فتحعلی شاه

سوسن اصیلی

بخش نسخه‌های خطی

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

چکیده

از آنجایی که امروزه در تحقیقات تاریخی رویکرد قابل ملاحظه‌ای به منابع غیرکتابی دیده می‌شود، و به دلیل اینکه این منابع به دلایل گوناگون کمتر بر جای مانده‌اند، شناسایی و دستیابی به هر یک از آنها برای پژوهشگر ارزش بسیاری دارد. در این میان اسناد تاریخی از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند. راه دستیابی به اسناد که گویای برخی زوایای مبهم تاریخ ایران هستند، هنوز بر پژوهشگران هموار نشده است. پس معرفی یا بازخوانی هر برگ سند می‌تواند گامی برای رسیدن به اهداف پژوهشی در این زمینه باشد. گفتار حاضر با این بینش به معرفی ده فرمان از فتحعلی شاه پرداخته است. این اسناد که در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود می‌باشند، جملگی از اسناد منتشر نشده‌اند و به ویژه از جنبه‌های اجتماعی دارای اهمیت هستند. این فرمانها که متعلق به سالهای ۱۲۴۸-۱۲۱۸ می‌باشند. در طول سالها از راههای گوناگون در کتابخانه مرکزی گرد آمده‌اند.

کلید واژه: سند، فرمان، فتحعلی شاه قاجار، خراسان، حسینعلی خان معیرالممالک، ولایت

خمسه.

نگارش و بررسی تاریخ برای پژوهشگر، بدون مراجعه به منابع اصلی آن امکان‌پذیر نخواهد بود. امروزه منابع بسیاری از دوره‌های گوناگون تاریخی به دست آمده است که پژوهشگر را در راه دستیابی به نکات ناشناخته تاریخ یاری می‌دهند.

دوره قاجاریه به لحاظ نزدیکی زمانی از این منظر در خور توجه است. با وجود اینکه تا کنون اسناد و منابع خطی بسیاری از این دوره به چاپ رسیده، هنوز کم نیستند منابع با ارزشی که در آرشیوها ناشناخته یا کمتر شناخته شده‌اند و معرفی و آماده سازی این منابع ابزار پژوهش مورخان را برای بررسی‌های دقیقتر فراهم می‌آورد. مجموعه حاضر که شامل ۱۰ فرمان از فتحعلی شاه موجود در کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران است با همین انگیزه ارائه می‌گردد.

دوره ۳۸ ساله حکومت فتحعلی شاه (۱۲۵۰-۱۲۱۲) در تاریخ ایران اهمیت بسیاری دارد. علاوه بر نقش ایران در عرصه بین‌الملل و رقابت‌های انگلستان، فرانسه و روسیه در ایران، این دوره از منظر شرایط داخلی نیز به دلیل تثبیت حکومت قاجاریه دارای اهمیت است.

اسنادی که در اینجا ارائه می‌شوند متعلق به سال‌های ۱۲۱۸ تا ۱۲۴۸ هستند و برای بررسی موقعیت اجتماعی و اقتصادی این دوره دارای ارزشند. به استثنای سند شماره ۸۲۵۵/۱۱ که در جلد هفدهم فهرست نسخه‌های خطی دانشگاه معرفی شده است، بقیه فرمان‌ها از مجموعه اسناد فهرست نشده کتابخانه گزینش شده‌اند و تا کنون در جایی معرفی نشده‌اند.

این فرمان‌ها از سال ۱۳۶۶ تا ۱۳۷۹ در دفتر ثبت نسخه‌های خطی و اسناد کتابخانه مرکزی به ثبت رسیده‌اند. در این میان مبدأ اسناد شماره ۱۰۳۴۱ و ۱۰۳۴۲ در دفتر ثبت نامشخص است و اسناد شماره ۱۰۴۵۰ متعلق به خاندان معیرالممالک است و مجموعه اسناد شماره ۱۰۹۶۴ از خانواده عضدی قاجار و مجموعه شماره ۸۲۵۵ در سال ۱۳۴۸ از آقای

عتیقه چپی خریداری شده است.

گذشته از برداشت‌های تاریخی که می‌توان از این فرمان‌ها داشت ارائه چنین اسنادی برای بررسی شیوه نگارش و فرمان نویسی در دوره قاجاریه نیز دارای اهمیت است، چنانچه برخی ویژگی‌های فرمان نویسی با رویکرد به فرمان‌های فتحعلی شاه در اینجا برشمرده می‌شوند.

در فرمان‌ها معمولاً پیش از شروع متن در بالای سند تمحیدیه می‌آید که در فرمان‌های فتحعلی شاه عبارت «بسم الله تعالی شأنه العزیز» به عنوان تمحیدیه نوشته شده است.

پس از آن سجع مهر قرار می‌گیرد که در یک مربع نوشته شده است. فتحعلی شاه دو سجع مهر داشته است. نخست: الغرة لله + گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی / قرار در کف شاه زمانه فتحعلی ۱۲۱۷. و دیگری: الملک لله + سلطان صاحبقران + گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی / قرار در کف شاه زمانه فتحعلی ۱۲۴۴. در سند شماره یک به دلیل اینکه قسمت بالایی سند بریده شده است فرمان فاقد عبارت تمحیدیه و سجع مهر است.

پس از آن پیش از آغاز متن، طغرا کشیده شده است که نشان ویژه پادشاه است. طغراهای پادشاهان مختلف با یکدیگر متفاوت است. طغرای فتحعلی شاه «الملک لله تعالی حکم همایون شد» است، که از ابتدا تا انتهای سلطنت او یکسان است.

توشیح فرمان‌ها که در دوره قاجاریه بسیار مرسوم بوده است از زمان محمد شاه مرسوم شد و با نوشتن عبارت صحیح است، شاه در واقع فرمان را امضا می‌کرد. اما آقا محمد خان و فتحعلی شاه رسم توشیح بر فرمان‌ها را نداشتند.

پس از اینکه فرمان صادر می‌شد و به ثبت دفتر دیوان می‌رسید، منشیان و مستوفیان آن را تأیید کرده، در پشت سند مهر و نام خویش را برای گواهی می‌آوردند. در اسناد ارائه شده مهرهای پشت فرمان‌ها نیز خوانده شده است.

در تصحیح این ۱۰ فرمان که به ترتیب تاریخی چیده شده‌اند، ابتدا متن فرمان‌ها بازنویسی شده است و سپس اسامی یاد شده در متن فرمان‌ها تا آنجا که منابع دیگر، اطلاعاتی به ما می‌دادند شناسایی و معرفی شده‌اند. در متن و به ویژه مهرهای ظهر سند به دلیل فرسودگی سند یا کمرنگی، برخی کلمات و مهرها قابل تشخیص نیستند و به جای آنها کلمه [ناخوانا] گذاشته شده است. بسیاری از مهرها به دلیل ناخوانا بودن، با منابع و اسناد بسیار دیگر مطابقت داده شد و این روش کمک زیادی به خواندن آنها کرد.

فهرست اسناد

شماره سند	موضوع فرمان	تاریخ	ردیف
۱۰۹۶۴/۱	اعزام محمد امین خان بیات به حضور حسین خان قدیمی برای جمع آوری مالیات	۱۲۱۸ صفر	۱
۱۰۹۶۴/۱۴	عریضه صادق بیگ قاجار قزوینی در خصوص تعیین مقدار مالیات دیزج زهرا موروثی وی و فرمان فتحعلی شاه در حاشیه سند به محراب خان حاکم قزوین مبنی بر عدم دریافت مبلغی بیش از عوارض تعیین شده	۱۲۲۲ صفر	۲
۱۰۳۴۲	به محمد قلی میرزا صاحب اختیار دارالمرز برای برقراری یک خروار شلتوک مواجب سالیانه در وجه نورمحمد خان یوزباشی	۱۲۲۳ ربیع الاول	۳
۸۲۵۵/۱۱	اعطای لقب عالیجاه خانی و انتصاب نیابت زینورکخانه به حسینی یک	۱۲۳۰ ربیع الثانی	۴
۱۰۴۵۰/۱۳	اعطای لقب عالیجاه خانی به آقا محمد ابراهیم	۱۲۳۳ ربیع الثانی	۵
۱۰۳۴۱	به حسینی خان [امیرالممالک] برای پرداخت تنخواه به ابو طالب خان	۱۲۳۹ جمادی الثانی	۶
۱۰۴۵۰/۱۲	به حسینی خان معیرالممالک برای پرداخت تنخواه به میر عبدالمظیم خان	۱۲۴۰ ربیع الاول	۷
۱۰۴۵۰/۱۱	به محمد تقی میرزا صاحب اختیار بر و جرد و سیلاخور در مورد دریافت پیشکش های او	۱۲۴۲ شوال	۸
۱۰۹۶۴/۳	به عبد الله میرزا صاحب اختیار خسته و انتصاب سر بلوکان ولایت خسته	۱۲۴۳ رمضان	۹
۱۰۹۶۴/۴	برقراری تخفیف مالیاتی برای قریه انجم آباد ملکی میرزا محمد رفیع مستوفی	۱۲۴۸ ربیع الثانی	۱۰

۱۰۹۱۴/۱

سند شماره ۱

الملك لله تعالى حکم همایون شد، آنکه: عالیجاه رفیع جایگاه دولت و اقبال همراه، عزت و اجلال دستگاه، شہامت و نبالت پناه، اخلاص و ارادت آگاه، عمدة الخوانین العظام حسین خان قدیمی^۱ سردار خراسان و حاکم نیشابور به عنایات کامله پادشاهی سرافراز بوده، بدانید که درین اوقات عالیجاه رفیع جایگاه اخلاص و ارادت آگاه مشیخة الافاخم محمد امین خان بیات وارد حضور معدلت دستور و مراتب اخلاص کیشی و کاردانی و کمالات او کما هو حقہ حالی ضمیر فیض گنجور شده، از اینکه وجود چنین شخصی از اهل ولایت نیشابور نزد آن عالیجاه در کار و ضرور بود، مشارالیه را از رکاب ظفر مآب روانه نزد آن عالیجاه فرمودیم که متوجه تقدیم خدمات دیوانی بوده و آن عالیجاه نیز کمال محبت نسبت به او معمول داده و چون در عهد خاقان علیین آستان انارالله برهانه از قرار ارقام مطاعه مشارالیه به منصب ریش سفیدی و وکالت مالیات سرافراز و مفتخر و موافق ارقام مزبوره نقد و جنسی از مالیات و صادر به صیغه موجب در وجه او مقرر بوده است. لهذا به قرار تفصیل مهمسازی و مقرر می شود که آن عالیجاه بعد از ورود مشارالیه به نصاب مناصب مزبوره مقرر باشد که مناسب دانسته ایم و فراخور اهلیت و استعداد او می باشد، به جهت او مشخص و لوازم محل مزبوره را مخصوص به عالیجاه مشارالیه دانسته، چگونگی را به اولیاء دولت قاهره عرض بنماید و به شرحی که در خصوص آن حکم قضا نشان شرف صدور یافته می باید آن عالیجاه از اینکه مشارالیه کارآمد و کاردان و قابلیت خدمت دیوان اعلی دارد، او را در نزد خود نگاهداشته در هر حال متوجه احوال او باشد و مراعات او را کما ینبغی و یلیق ملحوظ دارد و در عهده شناسد. تحریراً فی شهر صفر سنه ۱۲۱۸.

ظهر سند دارای ۷ مهر است:

- ۱- افوض امری الی الله عبده [ناخوانا]
- ۲- الراجی عبده مرتضی قلی
- ۳- محمد سمیع بن محمد حسین
- ۴- الیس الله بکافی عبده محمد رضی
- ۵- لا اله الا الله الملك الحق المبین عبده رضاقلی
- ۶- المتوکل علی الله عبده محمد علی

۱۰۹۶۴/۱۴

سند شماره ۲۵

عرضه داشت کمترین بندگان پیشگاه صادق بیک قاجار قزوینی. نواب آشیان معدلت بنیان را کحل الجواهر دیده امیدواری خود ساخته، به ذروه عرض وافقان حضور بندگان اعلیحضرت قدر قدرت کیوان رفعت دارا درایت اقدس ارفع اعلی روحنا فداه می‌رساند که قربان خاک پای مبارک شوم که این کمترین بندگان از جمله مردم نواب نایب السلطنه در صفحات آذربایجان به جانفشانی و خدمتگذاری اشتغال داشته و می‌دارد و یک قریه ده موسوم به دیزج زهرا^۲ من محال قزوین از موروثی کمترین بندگان باقی مانده التماس از مرهمت بنیان ارفع اقدس اعلی چنان است که فرمان قضا نشان از مصدر عزو اعلی به افتخار حاکم دارالسلطنه قزوین عزو اصرار پذیرد که از قرار ضابطه حساب نقد و جنس قریه معروضه را از کمترین بندگان گرفته و زیاده بر آن را از کمترین غلام مطالبه نماید که کمال خاطر جمعی و اطمینان قلب به خدمت گذاری و جانفشانی بندگان ارفع اقدس اعلی و نواب نایب السلطنه العلیه العالیه روحنا فداه معمول بوده که هر آینه حصول این مطلب باعث امیدواری کمترین غلام جان نثار خواهد بود. الباقی الامرکم الارفع الاشرف الامجد الاعلی مطاع مطاع مطاع.

الغرة لله

گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی قرار در کف شاه زمانه فتحعلی
الملک لله تعالی حکم همایون شد، آنکه چون عارض به شرح متن، عرض و استدعا
نموده، لهذا حکم و مقرر می‌شود که عالیجاه رفیع جایگاه عزت و محمدمت پناه، فخامت و
نبالت پناه، اخلاص و عقیدت آگاه، محراب خان حاکم و عالیشانان معلی مکانان عمال
دارالسلطنه قزوین تخفیف مراتب معروضه رسیده، سوای عوارضات حسابی دیناری از دهات
ملکی عالیشان عزت نشان صداقت بنیان محمد صادق مطالبه ننموده، بدون حساب متعرض
احوال عالیشان مشارالیه نشوند و دیناری وجه غیر از وجوه دیوانی از اخوان و منسوبان او
مطالبه نکنند و تخلف و تجاوز را موجب مؤاخذه دانند در عهده شناسند. تحریراً فی شهر
صفرالمظفر سنه ۱۲۲۲.

در ظهر سند ۴ مهر وجود دارد. اما به دلیل مرمت سستی و چسب‌های به کار رفته فقط یک مهر خوانا است.

- لاله الا الله الملك الحق المبين، عبده محمد يوسف.

۱۰۳۴۲

سند شماره ۳

الغرة الله

گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی

قرار در کف شاه زمانه فتحعلی ۱۲۱۷

آنکه قرّه باصره خلافت و شهریاری و دوحه حدیقه سلطنت و جهاننداری محمد قلی میرزای صاحب اختیار دارالمرز^۳ به جلایل عنایات شاهانه سرافراز بوده، بدانند که چون بنا بر وفور مرحمت شاهانه درباره عالیجاه معلی جایگاه، شہامت و نبالت انتباه، اخلاص و ارادت آگاه، نور محمد خان یوز باشی غلامان در معامله هذه السنه لوی ٹیل سعادت دلیل و مابعدہا، موازی یکصد خروار شلتوک به وقر مازندرانی به صیغه انعام در وجه مشارالیه مستمر و برقرار فرمودیم که هر ساله به جهت خود بازیافت و صرف اخراجات خود ساخته از روی امیدواری و استظهار به تقدیم خدمات محوله به خود قیام و اقدام نماید. لهذا به فرزندى امر و مقرر می شود که بعد از وصول فرمان جهان مطاع و حصول آگاهی و اطلاع بر مضمون حکم رفیع پادشاهی شلتوک مزبور را از بابت ابواب جمعی قریه روشن آباد تحویل مشارالیه هر ساله مهم سازی که به خرج آن فرزندى مجری و محسوب خواهد گردید. عالیجاهان مقربی الخاقان مستوفیان عظام دیوان قضا نشان و عالیشانان کتاب دفترخانه معدلت نشان شرح فرمان مبارک را در دفاتر خلود و دوام ثبت و مندرج ساخته شلتوک مزبور را به خرج ابواب جمعی فرزند معزی الیه ممضی دارند و در عهده شناسند. تحریراً فی شهر ربیع الاول سنه ۱۲۲۳.

در ظهر سند ۷ مهر ثبت شده است:

۱- لاله الا الله الملك حق المبين عبده محمد حسين

۲- لاله الا الله الملك حق المبين عبده محمد شفيع ۱۲۱۸

- ۳- لااله الاالله الملك حق المبين عبده رضاقلی
- ۴- لااله الاالله الملك حق المبين عبده محمد زکی
- ۵- لااله الاالله الملك حق المبين عبده محمد [ناخوانا]
- ۶- محمد سمیع بن محمد حسین
- ۷- افوض امری الی الله، عبده محمدولی

۸۲۵۵/۱۱

سند شماره ۴

بسم الله تعالى شأنه العزيز

گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی

قرار در کف شاه زمانه فتحعلی ۱۲۱۷

الملك لله تعالى حکم همایون شد، که چون از آن زمان که منشور حکمرانی عالم به نام نامی نواب همایون ما سمت ترقیم یافته، بر ذمت همت خدیوانه لازم داشته‌ایم که هر یک از چاکر زادگان خدمتکار که آثار استعداد از وجنات احوالشان ظاهر می‌آید از ظهور عواطف شاهانه و شمول عنایات خسروانه آنها را بین الامثال و الاقران سربلند و مفتخر فرماییم و از آنجا که مرآت این مقال عکس پذیر صورت احوال عالیشان رفیع مکان عزت و سعادت نشان، اخلاص و ارادت بنیان، نتیجه الاعیان حسینعلی بیک است. لهذا در معامله هذه السنه تنگوزئیل خیریت تحویل او را به لقب بلندخانی و خطاب ارجمند عالیجاهی بین الاکفا معزز و به نیابت زنبورکخانه مبارکه سرافراز فرمودیم که از این پس با کمال امیدواری و استظهار مشغول تحصیل مراسم خدمتکاری بوده، حسن مساعی خود را ظاهر و زیاده مورد عواطف و اشفاق خاطر مهر مظاهر پادشاهی گردد. مقرر آنکه عالیجاهان رفیع جایگاهان مقربوالخاقان دیوانیان عظام و اعیان درگاه سپهر احتشام از این بعد عالیجاه مشارالیه را در مکاتبات و مخاطبات به لقب خانی ملقب و به خطاب عالیجاهی مخاطب دانسته، بر حسب امر همایون مناصب خدمت مزبور را به عهده او مقرر دانند. عالیشانان عزت و سعادت نشانان، کتاب خیریت اکتساب دفترخانه مبارکه حسب المقرر عمل و شرح فرمان همایون را در دفاتر لازمه ثبت و ضبط

نموده، در عهده شناسند. تحریراً فی شهر ربیع الثانی سنه ۱۲۳۰.
در ظهر سند ۱۲ مهر ثبت شده است.

۱- لاله الاالله الملك الحق المبين عبده محمد شفيح ۱۲۲۸

۲- لاله الاالله الملك الحق المبين عبده عبدالله ۱۲۲۸

۳- لاله الاالله الملك الحق المبين عبده احمد يوسف

۴- لاله الاالله الملك الحق المبين عبده محمد علي

۵- لاله الاالله الملك الحق المبين عبده محمد [ناخوانا]

۶- افوض امری الى الله، عبده محمد ۱۲۲۲

۷- الواثق بالله الغنی، عبده زين العابدين

۸- افوض امری الى الله، عبده عبدالوهاب موسى

۹- افوض امری الى الله، عبده محمد [ناخوانا]

۱۰- محمد علي

۱۱- عبده الراجی فریدون. گوشه‌های مهر: یا علی، یا حی، یا قیوم یا وکیل

۱۲- الواثق بالله محمد موسى ابن کاظم

۱۳/۱۰۴۵۰

سند شماره ۵

بسم الله تعالى شأنه العزيز

الغرة لله

گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی

قرار در کف شاه زمانه فتحعلی

الملك لله تعالى حکم همایون شد، که نظر به ظهور مراسم خدمت و شهود کمال قابلیت عالی‌شان رفیع مکان عزت و شہامت نشان، اخلاص و ارادت توأمان. عمدة الاعیان آقا محمد ابراهیم پرتوی از خورشید عنایات شاهانه ساحت افروز احوال مشارالیه آمده در هذه السنه اودئیل خجسته دلیل، او را مخاطب به خطاب خانی و ملقب به القاب عالیجاهی فرمودیم که به

ظهور این مرحمت قرین مفاخرت بی نهایت بوده، از روی کمال استظهار و اهتمام به تقدیم خدمات مرجوعه اقدام و حسن خدمتکاری و جوهر کاردانی خود را بیش از پیش بر پیشگاه خاطر اقدس ظاهر و خود را زیاده مشمول عنایات خاطر مهر مظاهر سازد. مقرر آنکه عالیجاهان رفیع جایگاهان، عزت و جلالت دستگاهان مقربی الخاقان مستوفیان عظام دیوان اعلی حسب الامر مطاع معمول و ازین پس عالیجاه ابراهیم خان مشارالیه را در مکاتبات و مخاطبات بدین خطاب و القاب ملقب و مخاطب داشته شرح فرمان مطاع را در دفاتر خلود ثبت و از شایبه تغییر و تبدیل محروس دانند و در عهده شناسند. تحریراً فی شهر ربیع الثانی سنه ۱۲۳۳.

در ظهر سند ۱۳ مهر به ثبت رسیده است.

- ۱- لاله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد شفيح
- ۲- لاله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد حسين
- ۳- لاله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد زكي
- ۴- لاله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد مقيم
- ۵- لاله الا الله الملك الحق المبين عبده عبدالكريم موسى
- ۶- لاله الا الله الملك الحق المبين عبده عبده [ناخوانا]
- ۷- اليس الله بكاف عبده عبد الوهاب موسى
- ۸- صح احمد
- ۹- عبده الراجي فريدون، گوشه‌های مهر: يا على، يا حى، يا قيوم يا وكيل
- ۱۰- افوض امرى الى الله عبده محمد على
- ۱۱- افوض امرى الى الله عبده [ناخوانا]
- ۱۲- الواثق بالله الغنى عبده زين العابدين
- ۱۳- ناخوانا

۱۰۳۴۱

سند شماره ۶

بسم الله تعالى شأنه العزيز

الغرة لله

گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی

قرار در کف شاه زمانه فتحعلی ۱۲۱۷

الملك لله تعالى حکم همایون شد، که عالیجاه رفیع جایگاه عزّت و سعادت همراه، اخلاص و ارادت آگاه، مقرب الحضرت العلیه حسینعلی خان^۴ صاحب جمع خزانه عامره به شمول مراحم پادشاهی مفتخر و مباهی بوده، بداند که چون عالیجاه رفیع جایگاه عزت و شہامت همراه، اخلاص و ارادت آگاه، نتیجه الخوانین العظام ابوطالب خان، تنخواهی از پیشگاه جهان مدار مساعده استدعا نموده بعد از حصول آگاهی بر مضمون فرمان همایون مبلغ سه هزار تومان از بابت باقیمانده تحویلی خود در وجه مشارالیه مهمسازی و حجت بازیافت نموده که تا عید سعید فطر تمام و کمال را مهمسازی نماید و بعد از رسیدن تمام تنخواه حجت او وارد نماید و تخلف ننموده در عهده شناسند. تحریراً فی شهر جمادی الثانی سنه ۱۲۳۹. ۱۳ مهر در ظهر سند به ثبت رسیده است.

۱- ناخوانا

۲- ناخوانا

۳- ناخوانا

۴- افوض امری الی الله عبده محمد علی

۵- لااله الاالله الملك الحق المبين عبده محمد مقيم

۶- لااله الاالله الملك الحق المبين عبده محمد علی

۷- لااله الاالله الملك الحق المبين عبده نوروز علی

۸- لااله الاالله الملك الحق المبين عبده عبدالله

۹- زين العابدين بن محمد علی ۱۲۳۱

۱۰- ناخوانا

۱۱- الراجی محمد صادق

۱۲- صح ربيع

۱۳- عبده فانی موسی حسینی

۱۰۴۵۰/۱۲

سند شماره ۷

بسم الله تعالى شأنه العزيز

الغرة لله

گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی

قرار در کف شاه زمانه فتحعلی

الملك لله تعالى حکم همایون شد، که عالیجاه رفیع جایگاه عزت و شہامت همراه، اخلاص و ارادت آگاہ مقرب الحضرت العلیہ حسینعلی خان صاحب جمع خزانه عامرہ و معیر الممالک بہ مزید الطاف خاطر مرحمت اتصاف پادشاهی مفتخر و مباهی بودہ، بدانکہ چون تنخواہی بہ جہت عالیجاه رفیع جایگاه شہامت و نبالت همراه و اخلاص و ارادت آگاہ میر عبدالعظیم خان ضرور و از سرکار دیوان اعلیٰ مستدعی مساعدہ گردیدہ، لہذا این فرمان مبارک صادر و مقرر می شود کہ عالیجاه بعد از حصول آگاہی بر مضمون فرمان مبارک قدر ہمیون مبلغ یک ہزار و ششصد و ہفتاد و شش تومان و سہ ہزار و ہفتصد و پنجاہ دینار بہ صیغہ مساعدہ از بابت وجوہ ابواب جمعی خود در وجہ مشارالہ مهم سازی و حجت بازیافت نمودہ و در شب عید نوروزی مبلغ مزبور را بازیافت دارند و حجت مشارالہ را رد نماید. درین باب قدغن تمام لازم دانستہ از مدلول حکم قدر محکم تخلف و عدول جایز ندانستہ و در عہدہ شناسند. تحریراً فی شہر ربیع الاول سنہ ۱۲۴۰.

در ظہر سند ۱۴ مہر بہ ثبت رسیدہ است.

۱- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد [ناخوانا]

۲- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده فضل الله ۱۲۲۹

۳- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده نصرالله

۴- افوض امری الی الله، عبده عبدالله

۵- ناخوانا

۶- افوض امری الی الله، عبده محمد علی

۷- لا اله الا الله الملك الحق المبين، عبده نوروز

۸- لا اله الا الله الملك الحق المبين، عبده عبدالله

۹- زین العابدین بن محمد علی

۱۰- ناخوانا

۱۱- ناخوانا

۱۲- صح [ناخوانا]

۱۳- لا اله الا الله الملك الحق المبين، عبده محمد صادق

۱۴- صح [ناخوانا]

۱۰۴۵۰/۱۱

سند شماره ۸۵

بسم الله تعالى شأنه العزيز

الغرة لله

گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی

قرار در کف شاه زمانه فتحعلی

الملك لله تعالى حکم همایون شد، که فروزان کوکب آسمان خلافت و شهریاری و تابان پرتو مهر سلطنت و جهاننداری خجسته فرزند مسعود نامدار محمد تقی میرزا^۵ صاحب اختیار بروجرد و سیلاخور و احشام بختیاری به توجهات و عنایات خاطر پادشاهی مباهی بوده، بدانند که عریضه آن فرزند مصحوب عالیشان رفیع مکان، عزت و سعادت نشان فریدون بیک واصل پیشگاه شهود مهر ظهور و مضامین آن من البدایه الی النهایه معروض خدمت همایون گشت. شهود مراسم ملکداری و مرزبانی آن فرزند باعث مزید توجهات اقدس شهریاری گردید. پانصد [ناخوانا] بروجردی که به رسم پیشکش انفاذ داشته بود رسید و در معرض قبول و شرف امتحان کامل یافت. خانه آن فرزند آبادان مبلغ چهار هزار و نهصد و شصت و دو تومان که از بابت وجوه پیشکشی را که طلب کرده و انفاذ نموده بود از قرار قبض عالیجاه مقرب الحضرت العلیه حسینعلی خان صاحب جمع خزانه عامره واصل گردید. باید مبلغ مزبور را از قرار همین فرمان مطاع به خرج مجری دانسته سنه ماضی داند و مستدعیات خود را عرض نموده، به عزّ انجاح و شرف اسعاف مقرون داند و در عهده شناسند. تحریراً فی شهر شوال سنه

در ظهر سند ۱۴ مهر به ثبت رسیده است.

- ۱- عبده الراجی فریدون، گوشه‌های مهر: یا علی یا حی یا قیوم یا وکیل
- ۲- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده عبدالله
- ۳- [ناخوانا]
- ۴- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده فضل الله
- ۵- [ناخوانا]
- ۶- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده احمد
- ۷- [ناخوانا]
- ۸- افوض امری الى الله عبده محمد ابراهیم
- ۹- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده هدايت الله
- ۱۰- زين العابدين بن محمد علی
- ۱۱- عبده فانی موسی حسینی
- ۱۲- صح رفیع
- ۱۳- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد زکی
- ۱۴- افوض امری الى الله محمد صادق

۱۰۹۶۴/۳

سند شماره ۹

بسم الله تعالى شأنه العزيز

الغرة لله

گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی

قرار در کف شاه زمانی فتحعلی - ۱۲۱۷

الملك لله تعالى حکم همایون شد، که فروزان کوکب سپهر خلافت علیه و تابان پرتو مهر سلطنت سنیه فرزند مسعود نامدار عبدالله میرزا^۶ صاحب اختیار خسته به عنایات خاطر پادشاهی معزز و مباهی بوده، بداند که چون انتظام امور محال خسته ملزوم همت همیون

افتاده و عالیشانان رفیع مکانان اخلاص و ارادت نشانان اشخاص مفصله ذیل به ظهور شایستگی و اهتمام در خدمت معروف و مشهورند. در هذہ السنہ سیچقان ٹیل خجستہ دلیل و مابعدہا خدمت سر بلوکی بلوکات مفصلہ فوق را بہ عہدہ اہتمام آنہا محول و مفوض داشتیم کہ بہ نحوی کہ بہ امر و از مراسم خدمتکاری و کاردانی آنہا سزد و آید، در ملزومات خدمت مزبور و سرپرستی رعایای محال متعلقہ بہ خود اقدام نمودہ، دقایق اہتمام مرعی دارند. بہ آن فرزند امر و مقرر می شود کہ ہر یک از مشارالیہم را در بلوک متعلقہ بہ خود سر بلوک نمودہ، ہرگونہ مقاصد و مطالبی کہ داشتہ باشند بہ انجام مقرون دارد و قرار داد نماید کہ بدون استحضار و استصواب ایشان داد و ستدی نشود، مقرر آنکہ رعایای بلوکات مزبورہ از سخن و صلاح سر بلوکان خود بیرون نروند کہ ہر کہ را سخنی و مقصدی باشد بہ توسط ایشان بہ فرزند نامدار عرض نمودہ کہ بہ انجام رساند. المقرر آنکہ عالیجاہان رفیع جایگاہان عزت و جلالت دستگاہان مقربوالخاقان مستوفیان عظام دیوان ہمایون اعلی شرح فرمان مبارک را در دفاتر خلود ثبت و از شوائب تغییر و تبدیل محروس دانند و در عہدہ شناسند. تحریراً فی شہر رمضان المبارک سنہ ۱۲۴۳.

* ابھر رود - میرزا اسمعیل، میرزا رفیع^۷

* سلطانیہ - سرخورگان ؟

قراچورلو - حاجی بابا و حیدر

* خدا بندہ لو - شرف خان

اسملو - علی قلی و نظر علی

پشتکوه - دیوانی محمدولی خان و اسمعیل خان

دہات دودانگہ^۸ - ابھر رود و خان باباخان

رشوند - محمد کریم خان

لرر محالی - خان بابا

* اوریاد - حسینعلی خان و عبد اللہ خان

* قزلکچلو - عمی و حسن خان

* ایجرود دلبران - محمد قلی و میرزا رفیع

* انگوران - گرز علی و حیدر قلی

* عنی بگلو - ابراهیم خان و محمد تقی خان

* سجا سرود - احمد خان

* والارود - پیرمحمد

* خررود - هادی و ابراهیم و مهدی خان

خرماین - مهدی، علی محمد و کربلایی احمد

* سهرورد - بیک محمد

* قراء دیزج - مهدی

* بزینه رود - محمد رحیم

* قراء حومه - باقر

* ریحانه رود

دهات میرزا ابراهیم - فتح الله

طایفه ریحد - سر دارخان و کریم خان

مجینه و خالصجات دایر^۹

دهات حاجیان... با خود ایشان

طایفه محمد حسن خان و احمد

چورزق ده^{۱۰} - رضاقلی

طایفه جناب تقی خان

* قرابوطه و شمپا - جهانگیرخان

دهات دیوانی میرزا رحیم با خود ایشان

در ظهر سند ۱۳ مهر به ثبت رسیده است.

۱- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده عبدالله ۱۲۲۸

۲- عبدالوهاب موسوی

۳- عبدالراجی فریدون، گوشه‌های مهر: یا علی، یا حی، یا قیوم یا وکیل

۴- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده ابوالقاسم

۵- افوض امری الی الله عبده محمد علی

۶- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده فضل الله ۱۲۲۹

- ۷- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده احمد
- ۸- ناخوانا
- ۹- افوض امری الى الله محمد ابراهيم
- ۱۰- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده هدايت الله
- ۱۱- زين العابدين بن محمد علی
- ۱۲- الواثق بالله محمد ابن موسى كاظم
- ۱۳- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد زکی

۱۰۹۶۴/۴

سند شماره ۱۰۵

بسم الله تعالى شأنه العزيز

الملك الله

سلطان صاحبقران

گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی

قرار در کف شاه زمانه فتحعلی - ۱۲۴۴

الملك لله تعالى حکم همایون شد، که چون عالیجاه رفیع جایگاه عزت و سعادت همراه، فخامت و مناعت اکتناه، اخلاص و ارادت آگاه، مقرب الخاقان میرزا محمد رفیع مستوفی دیوان همایون اعلی از امنای دولت ابد مدت قاهره مستدعی شد که مقدار سه خروار غله از جمله شش خروار جمع دیوانی قریه انجم آباد بلوک شهریار که از قرار غرض اربابی عالیجاه مشارالیه که در تلو محال زرند ابواب جمع شده، به تخفیف ابدی مرحمت شود. لهدا بر حسب استدعای عالیجاه مشارالیه در ابتداء معامله هذه السنه لوی ثیل خجسته دلیل و مابعدا مقدار سه خروار غله مزبور را به تخفیف ابدی مرحمت و عنایات فرمودیم که از قریه مزبوره من بعد مطالبه مقدار مذکور نشود. مقرر آنکه عالیجاه رفیع جایگاه شہامت دلالت همراه، اخلاص و ارادت آگاه، غلامعلی خان حاکم زرند حسب المقرر معمول داشته مقدار مزبور را به تخفیف مقرر دانسته مطالبه نمایند. المقرر عالیجاها رفیع جایگاهان، عزت و جلالت دستگاہان

مقرب‌الخواه‌انان مستوفیان عظام دیوان همیون اعلی از قرار معمول و مقدار مذکور را به تخفیف ابدی مقرر دانسته از جمع قریه مزبوره موضوع داشته، شرح فرمان مبارک را در دفاتر خلود ثبت و از شوائب تغییر و تبدیل محروس دانند و در عهده شناسند، تحریراً فی شهر ربیع الثانی سنه ۱۲۴۸.

در ظهر سند ۱۶ مهر به ثبت رسیده است.

- ۱- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده عبدالله
- ۲- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد تقی
- ۳- المتوكل على الله عبده محمد زمان
- ۴- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده احمد ۱۲۴۷
- ۵- [ناخوانا]
- ۶- الواثق بالله الغنی سید علی الحسینی
- ۷- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد رفیع
- ۸- افوض امری الی الله عبده محمد مهدی
- ۹- افوض امری الی الله عبده محمد ابراهیم
- ۱۰- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده هدايت الله
- ۱۱- زین العابدین ابن محمد علی
- ۱۲- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد جعفر
- ۱۳- صح علی
- ۱۴- صح ربیع
- ۱۵- صح [ناخوانا]
- ۱۶- لا اله الا الله الملك الحق المبين عبده محمد تقی

پی‌نوشتها

- ۱- حسین خان قاجار قزوینی یا حسین خان سردار، در حکومت فتحعلی شاه در فارس در خدمت وی بود و در درگیری‌های به قدرت رسیدن فتحعلی شاه او را یاری داد. در سال ۱۲۱۷ سرداری خراسان و حکومت نیشابور به او سپرده شد که تا سال ۱۲۲۱ در این سمت بود. در سال ۱۲۱۸ در کنار محمدولی میرزا حاکم خراسان با شکست دادن نادر میرزا آخرین بازمانده افشاریه در خراسان به حکومت جانشینان نادر در این منطقه پایان داد. رک: محمد تقی نوری: *اشرف التواریخ*. نسخه خطی کتابخانه ملک. شماره ۵۹۹۹ برگ ۴۳ ب و ۵۴ الف و ۵۷ ب و ۵۸ الف و نیز: مهدی بامداد. *شرح حال رجال ایران*. ج ۱. تهران. زوار، چاپ چهارم، ۱۳۷۱ ص ۳-۴۰۱.
- ۲- دیزج زهرا. یکی از دهکده‌های منطقه زهرا در قزوین بوده است. رک: مینو دریا *باب الجنة قزوین*. سید محمد علی گلریز. جلد ۱. تهران. طه. ۱۳۳۷، ص ۱۰۰۹.
- ۳- محمد قلی میرزا ملک آرا. پسر سوم فتحعلی شاه در سال ۱۲۰۳ متولد شد و در سال ۱۲۱۴ به حکومت مازندران منصوب گشت و تا دوره محمد شاه در همین منصب بود. اما به دلیل اینکه سلطنت محمد شاه را نپذیرفت از حکومت مازندران برکنار شده به همدان تبعید شد و در سال ۱۲۸۹ درگذشت. مهدی بامداد. همان ج ۳. ص ۴۷۳-۴۷۱.
- ۴- حسینعلی خان معیرالممالک، رئیس ضرابخانه شاهی و خزانه و پسر دوستعلی خان معیرالممالک نادر شاه و داماد فتحعلی شاه بود. وی تا دوره ناصرالدین شاه نیز در همین سمت باقی بود و در سال ۱۲۷۴ درگذشت. رک: دوستعلی خان معیرالممالک. *رجال عصر ناصری*. تهران. نشر تاریخ ایران. ۱۳۶۱. ص ۳۹-۳۳.
- ۵- محمد تقی میرزا حسام السلطنه، پسر هشتم فتحعلی شاه در ۱۲۰۶ متولد شد. در سال ۱۲۲۴ حکومت بروجرد و احشامات بختیاری و چهار لنگ را یافت. وی در دوره محمد شاه در تبریز در تبعید به سر می‌برد و در سال ۱۲۶۶ با اجازه ناصرالدین شاه رهسپار مشهد شد و در راه درگذشت. رک: فضل‌الله حسینی شیرازی خاوری. *تذکره خاوری*. تصحیح میرهاشم محمد شاه. تهران. زنگان ۱۳۷۹. ص ۲۲-۲۱ و بامداد. همان. جلد ۳. ص ۳۱۲-۳۱۰.

- ۶- عبدالله میرزا دارا، پسر یازدهم فتحعلی شاه متولد ۱۲۱۱. از سال ۱۲۲۴ حاکم خمه و زنجان شد و تا سال ۱۲۵۰ در این سمت بود. رک: *خاطرات احتشام السلطنه*. به کوشش سید محمد مهدی موسوی. تهران. زوار. ۱۳۶۶ ص ۱۳۸ - ۱۳۷.
- ۷- برای شناسایی اسامی روستاهای ولایت خمه از کتاب: *اسامی دهات کشور*. جلد اول استان‌های ۱-۲-۳-۴. اداره آمار و سرشماری. نشریه فروردین ماه سال ۱۳۲۹ چاپ دوم. استفاده شده است، مگر در مواردی که یا منبع دیگری ذکر شده یا نام محل مورد نظر در منابع مراجعه شده موجود نبوده است. استفاده از این کتاب با آگاهی از این مطلب صورت گرفته که طی ۵۲ سالی که از انتشار این اثر می‌گذرد، قطعاً تغییرات زیادی در تقسیم بندی‌های کشوری صورت گرفته است اما به دلیل اینکه این اسامی در منابع دیگر پیدا نشد، ناچار به ارجاع به آن هستیم. لازم به ذکر است که این محال در حال حاضر در استان‌های قزوین و زنجان واقعند.
- در متن هرجا که نام محل در کتاب اسامی دهات کشور پیدا شده با یک ستاره مشخص گردیده است.
- ۸- دودانگه از دهستان‌های قزوین. رک: مینودر. همان. ص ۹۷۴ - ۹۶۸.
- ۹- مجینه در زنجان واقع است. رک: محمد حسین پاپلی یزدی. *فرهنگ آبادی‌ها و مکان‌های مذهبی کشور*. مشهد. بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی. ۱۳۶۷.
- ۱۰- چورزق ده از روستاهای زنجان است. رک: *فرهنگ آبادی‌ها*. همان.